

MAGYARSÁG ÉS EURÓPA*

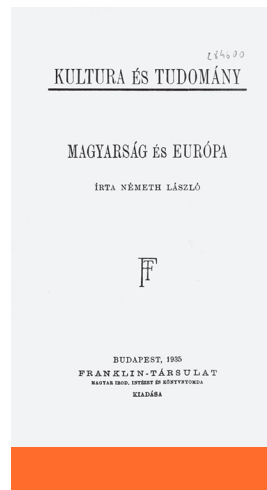
NÉMETH LÁSZLÓ

ISTEN PÉNZE

Az emberek valamikor barlangokban laktak, ma felhőkarcolót építenek. A barlangot a felhőkarcolóval a múlt század önérzete emelkedő lejtővel kötötte össze. Ez a lejtő volt a haladás. Mint minden hegyoldalon, ezen is voltak vízárnok, szakadékok, de a hegyből ettől még nem lett völgy, s elért magasáról a 19. század embere a turista önérzetével pillanthatott vissza a „megtett útra”.

A haladásgondolatban éppannyi volt a tájékozatlanság, mint a magabiztoság. Annyira fönn éreztük magunkat, hogy körül sem néztünk, nem vagyunk-e lenn. A történettudomány nőtt, de a történeti helyzetérzék megromlott. A haladás meghamisította a történelem nyereség-veszteség mérlegét, és elfödte valódi ritmusát. Az ember annyira el volt telve azzal, amit a barlang és a felhőkarcoló közt nyert, hogy nem látta az értékét annak, amit elvesztett. A frobeniusi gondolat, hogy a primitív népek kultúrája sok tekintetben igazibb kultúra, mint a mienk, merő értelmetlenség számba ment volna.¹ Talán még veszélyesebb volt ennél, hogy a haladás egyenletessége vakká tett a történelem nagy teremtő aktusai iránt. A haladás elmélete szerint nemzedék rakja rá művét nemzedék művére, s így emelkedik egyre magasabbra a „szellem piramisa”. Nem látták, hogy az élet nem rak piramist. Az életben mindig az első aktus a döntő. A kultúrák sorsát az első jellegteremtő kor szabja meg. A mi kultúránkban az első nép, a görög, a végleges vezér; az első költő, Homérosz: a legnagyobb; Szókratész, Arisztotelész a bölcs és a tudós. Egy kultúrán belül vagy van új, nagy, teremtő aktusokra alkalom, s akkor van, ha nem is haladás, de megújulás – valami az első teremtés boldogságából –, vagy csak nemzedék rakja művét az előzők művére, s akkor van hanyatlás, sivárodás. Az egyenletes haladás egyenletes kihűlés.

Az új szellem nem ismer haladást. Kultúránk nem haladó nemzedékek egymásra rakott műve, hanem nagy teremtő alkotások maradványa. Felfogásunk közelebb áll a régi népekéhez, akik valamennyien paradicsomból, aranykorból jöttek, mint a haladókéhoz, aki a történelmet takarékpénztárnak nézte, ahol a betétek nemcsak megőrződnek, de kamatozódhatnak is. A történelem nem adja a kamatot, hanem elveszi. Az először letett arany, a kultúra déloszi kincse, a mohón berakott betétek ellenére is folyton fogy, s a csőd veszedelme még egy olyan kultúrában is ki-kiújl, mint az európai, melybe annyi különféle nép dobja bele időről időre vagyónkáját. Egyiptom élt és megmeredt, Sumir

Németh László:
Magyarság és Európa (1935)

* A szöveg eredeti megjelenése: NÉMETH László: *Magyarság és Európa*. Franklin Társulat, Bp. 1935. Az itt olvasható részlet a Németh-életműkiadásban megjelent szövegváltozaton alapul: NÉMETH László: *Sorskérdések* (Németh László munkái) szöv. gond. és jegyzetek: GREZSA Ferenc, utószó: JUHÁSZ Gyula, Magvető-Szépirodalmi, Bp. 1989. 252–255., 268–271. és 334–336. A kötet előszavát (*Isten pénze*) teljes egészében, történetfilozófiai bevezetésének (*A kiterjedő Európa*) egyes, kihagyással jelölt részleteit és utószavát (*Szalamisz*) ismét végig közzöljük. (*A szerk.*)

1 Utalás Leo Frobenius (1873–1938) német etnológusra, régészre, a kultúrmorfológia alapítójára.

Mély-Európa –
Dór templomrom
Szicíliaiban, 1906
(Library of Congress)

prédául esett, Róma kerítései bedőltek. Haladtak, és közben elhasználták Isten bölcsőjünkbe dugott pénzét, mint ahogy minden élet hiába próbál újra s újra megfoganni, végül is elveszti a foganással rája szállt vagyont.

„Pesszimista” ez a történetlátás? Bizonyára nem olcsón bizakodó. Tudatában van az élet haláloldalának. Nem áztatja magát a kis teljesítmények korall-

halhatatlanságával. Érti, hogy a halál munkájával szemben csak egy orvosság van: a teremtés, ami a kultúrák életében mindig újrateemtődés is. Jó kis korlallocska, hű szakmunkás akarok lenni, mondta a haladáshívő. Görög akarok lenni, kiáltja ez az új, heroizmust parancsoló sorsézés. Nem leszek hős, mert eljátszhatom részem a haladásban, ebben a határérték-mennyországban, húzódozott a régi ember. Hős leszek, mert csak a fényes élet tarthatja vissza a halált, felel rája az új ember.

A tragikus életézés nem sötétebb, hanem fényesebb, mint a másik. A sors valódi arcába néző ember nem aggodalmasabb, mint a fejlődéshitű, hanem vakmerőbb. A veszély az emberiség legnagyobb ingere. S egy történelemszemlélet, mely kozmikus biztosítóintézet helyett a romlás állandó, szívós készültségével veszi körül a népeket, szívósabbakká, teljesebbekké, készülbekké teszi őket magukat is.² Hogy Európában új, a sorssal összeszokottabb történetlátás ébred, sorsára termettebb Európa jele. S ha mi a sorssal merész, önáltatás nélküli farkasszemre akarjuk rábírnunk a magyart, nem azért tesszük, mert rémeket láttunk, hanem mert rémeket akarunk leküzdeni.

A KITERJEDŐ EURÓPA

Az európai kultúrának idáig négy nagy korszaka volt. Az első a krétai mester fennhatósága alól felszabaduló akhaiaiaktól a macedón világhódításig tart. Ez alatt az idő alatt az európai művelődés, ha ki is sugárzik más népekre, lényegében egy nép, a görögség ügye. Mint ahogy egy lángész életének minden mozzanata alkotás: ez a kivételes nép is a teremtő tettek soha nem tapasztalt sűrű egymásutánjában égett el, s megvolt a szerencséje is hozzá, hogy örökségét egy Nagy Sándorral szórathassa túl a görög határokon.

A második korszak alatt ez az örökség, egy uralkodásra termett nép intézményeibe beivódva, közös sövény mögé zárja az egész békére kényszerített mediterrán világot. A hellenizált Kelet a magház; az itáliai törzsek tolongásából az etruszk, görög hanyatlásra rátörő Róma a pollen, s e kető gyümölcse: a Római Birodalom. A görög–latin frigy, Polübiosz és Scipio frigye, egy kivételes, hatalomra méltó férfitípust állított a népegyveleg fölé; a Római Birodalom története ennek az antik férfinak az egyre nehezülő harca az óriási szervezet épségéért és nyugalmaért. Amikor ez a nemesség felörlődik, győz az alulról jövő forradalom: a kereszténység, s győz a kerítésen kívüli rekedtek forradalma: a népvándorlás.

Jézus vallása, a barbárok betörése (a kétféle reváns: a Keleté és a nomádoké) egy hosszú interregnumot vezet be: ez a harmadik kor. A birodalom Konstantin városa köré szorul, és megmered; Keletet és Afrikát elmossa az iszlám; a kultúra újrakezdésének a feltételei csak a kavargó, barbár északnyugaton vannak meg, ahol a kétféle forradalom, a barbároké és az egyházé, a maga kezdetleges módján ugyan, de a római hagyomány felélesztésére kényszerül. A pápa és a frank királyok kézfogása a longobárdok fölött: egy keresztény–barbár római császárságot állít az iszlám ellen. Az arab dagály megtörök rajt, de ő maga saját gyengeségében s a népvándorlás utolsó, normann hullámában összeomlik.

Ebből a viking zúrvárából, a magukra utalt tájacsák élet-halál harcából emelkedik ki az ősféudalizmus fölé Európa negyedik korszaka, az, amelyikben mi is élünk. E negyedik kor elején már ott vannak a keresztény köztársaság megyéiben a mai nemzetek, s a latin mellett megjelennek a forgácsdialektusokat visszaszorító nemzeti nyelvek. Az antik hagyomány egyre több részen tör be ebbe a keresztény teokráciába, s a nemzeti leánykultúrák önállóságából s egymásraulaltságából [olyan] összetett kultúra születik, amilyenre megelőzőleg még nem volt példa. Mint a telepes állatok önálló egyedei egy szoros

új, heroizmust
parancsoló sorsézés

² Utalás Oswald Spengler életművére, amelyet Németh László ismert és a *Tanúban* kommentált is. Itt a *Nyugat alkonya* [1918–22] két kötetéről és főként erről a kései írásról van szó: Oswald SPENGLER: *Jahre der Entscheidung*. C. H. Beck, München, 1933.

életközösségben, úgy tartanak össze ezek a nemzeti leánykultúrák, előbb az egyház befolyása alatt, majd anélkül is egy sajátos kulturális munkamegosztásban. Még leginkább a görög törzsek kulturális csereviszonyára emlékeztet ez az együttélés, csak hogy itt külön vérű, külön nyelvű – és külön sorsú népek maradtak együttlétük egyik oldalával összenőve, a szívölkések csodálatos válto-gazdaságában, amely a teljesítményeket szétosztotta, s a kifáradtakat a lábra kapók vérével tartotta életben. A maja–aszték világ, Egyiptom vagy a Kelet nem ismert ilyesmit, s nem volt ilyen belső cseregazdasága a soknépű, de egykultúrájú Római Birodalomnak sem. Ha az első korban az európai kultúra egy nép alkotó élete volt, a másodikban egy állam magas békéje, a harmadikban az egyház hajóján új népek felé futó pislá tűz, ebben a negyedik korban lett az, ami ma is: egymásra utalt leánykultúrák közös nedvkeringése.

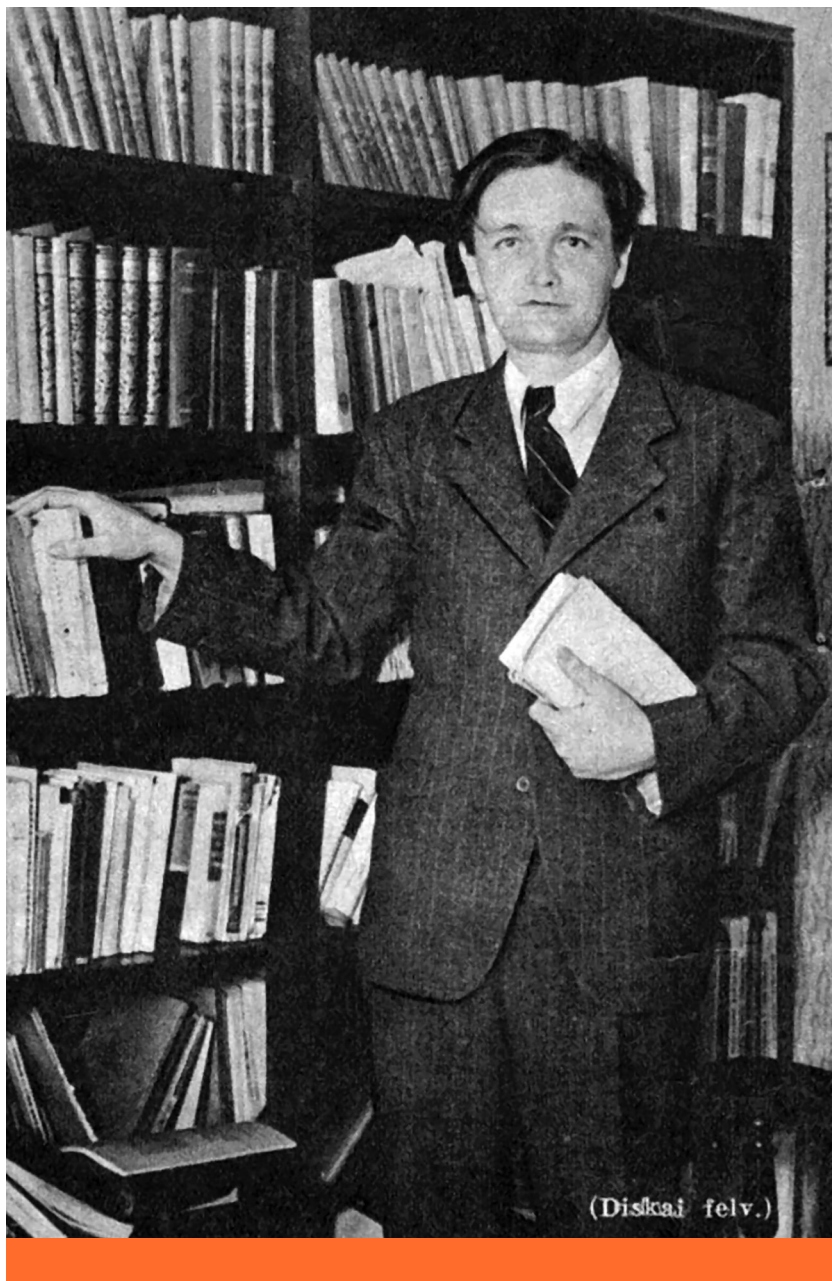
[...]

Az ember több, mint termelő és fogyasztó, több, mint kizsákmányolt és kizsákmányoló. Az ember kis természet, amely kiszakadt, és visszakívánkozik a nagy természetbe. Kiszakadtságát hivatásnak érzi, s visszakívánkozását jelekben adja a világ tudtára. Az ember természete szerint hűséges és ünneplő lény. Hű lelke hangjához, s ünnepre kész a világvalóságokkal szemben. Minél erősebb hűségében, s minél készebb erre az ünnepi felemelkedésre: annál diadalmasabb ember. A kultúra addig nagy és egészséges, amíg kötni és emelni képes a hű és ünnepszomjas embert. Az állam addig igazi közösség, amíg egy kultúrában élő, egy hűséggel és egy ünnepprel összefűzött egyének közös egyénisége, s a gazdasági élet addig gazdasági élet (s nem gazdasági szolgátság), amíg a gazdaság nem vált el az élettől, a termelés az ünnepléstől, a búza azonkívül, hogy kenyér: élet-halálnak is titka, s a marha azontúl, hogy megfejhető állat, velünk egy sorsba varázsolt élőlény. Mihelyt a kultúra nem köt és nem emel, s a magára hagyott emberiség mint kóros tömeg válik ki belőle, állama érdekléssel összetartott emberszövetkezet, hivatalnokok és ügyvédek zsákmánya, s a termelés: az egyetlen életfontos dolog, melyet a vallás komolysága még megillet.

Egészséges, ünneplő kultúrák elférhetnek egy sziklás-öblös félszigeten, s beteg kultúrák világréseket boríthatnak be. Egy kultúra kiterjedése: részben a maga kezdeti hevét, részben a környező kultúrák fáradtságát bizonyítja. De semmi esetre sem bizonyítja pillanatnyi egészségét. Ahogy Európa növései egyre inkább gazdaságiak lettek, válságainak egyre inkább az egész kultúrát kellett fenyegetniök. A keresztes vitéz hívő volt, Amerikát individualisták hódították meg, a 19. századi világgazdaságot a *homo oeconomicus* szervezte meg. Akármilyen kicsiny volt a középkori Európában a termelés, s akármilyen jelentéktelen a maiban a vallás, az sokkal inkább gazdasági válság volt, ez sokkal inkább vallásos. Mert a válságot sosem az okozza, ami van, hanem ami nincs. S ma – az egyház növekedésének elégtelensége miatt – vallás nincs. Az emberek a kultúra emberéből „kultúremberré” fajultak – előbb egyéniségek lettek, aztán csavarok. S a csavarok sorsa, hogy megrozsdásodjanak és kiessenek. A negyedik kor, gigászi növekedése után, egy teljes kultúrválsághoz ért, melyből kilábalni csak egyféleképp lehet: ha újrafogan. A negyedik kor Isten pénzt befektetett vállalkozásaiba. Európa csak akkor újíthat meg, ha új pénzt szerez. Lehetséges ez?

Mindaz, amit megelőző kultúrák sorsáról tudunk, azt tanítja, hogy nem. Elhasznált, merevedő kultúrák a maguk erejéből sosem tudtak újrafogan. Az új pénz a történelemben mindig új, elhasználatlan népet jelentett. A barbárok szerepe épp ez: ők hozzák az új pénzt; ők teszik lehetővé, hogy ami kifáradt, újrakezdődjen. A Sumirban fogant mezopotámiai életközösség egymás után szívta magára a szemitákat, kasszitákat, asszírokat, perzsákat, míg a nagy parázna: a kultúra mindnyájukat el nem használta, s Elő-Ázsia minden kincsével-múltjával a vállalkozó vér tehetetlen prédája lett. A görögöknek Macedóniára volt szükségük, hogy a Kelet hellenizálódjon, s egy latiumi pásztornépre, hogy az egész világ nevelői lehessenek. Mik voltak a germánok Nagy Konstantin Rómájához képest? Az Isten pénze mégis náluk volt. A történelem az őstörténetből táplálkozik. A nagy kultúr-

**a történelem
az őstörténetből
táplálkozik**

Németh László
negyvenéves korában
(*Színházi Magazin*, 1941.
március 30. 12. oldal)

alkotások ott támadnak, ahol egy történelemben fel nem örölt nép a történelemben beront, körülnéz, tanul, s alkotni kezd. Ők az emberiség „ifjú tehetségei”. Semmit sem csináltak még, de épp ezért megcsinálhatják, amire a múltjukkal lekötelezettek többé nem képesek. Ha Európa csakugyan elhasználta ifjúságát, akkor csak ilyen „ifjú tehetségek” beözönlése újíthatja meg.³ De hol vannak ilyenek? A japánok talán vagy az afrikaiak? Európa azért folyhatta körül a földet, mert a magáénál vénebb, ellenállásra képtelen kultúrákat talált. Poszthistorikus népek fölé terjedt ki, s ami prehistória akadt az útjába, azt megfertőzte és elpusztította. Színesek, akik gyűlölik, vannak; színesek, akik felválthassák, alig.

Ha mai merevsége után Európa ennek ellenére is újra tud foganni, a mi korunk valami példátlan, sohasemvoltnak lesz a tanúja, mely sem az ókor kultúrávándorlásaihoz, sem a negyedik kor növésüneményeihez nem hasonlítható. S ez a példátlan soha-nem-volt ennek ellenére is bekövetkezhet; nem egy jel mutatja, hogy bekövetkezőben van. Sokat emlegetik az „európai egyensúlyt”.

3 Vö. Arthur Moeller van den Bruck: *Das Recht der jungen Völker*. Piper, München, 1919.

Tragikus életérzés –
Leonidász király szobra Szpártiban
([Wikimedia Commons](#))

De ez az „egyensúly”: több mint diplomaták szívós remijátéka, ahol nem a játék, hanem a remi a cél. Az európai egyensúly Európa szerkezeti szívóssága. A több kultúrából álló kultúrának titkos tartalékai vannak a nemzetekben. Európa ez alatt az ezer év alatt folyton mozgott, de nem minden nemzete mozgott állandóan, mint ahogy egy futó embernek is vannak izmai, amelyek pihennek. Európa halálra futotta magát a gazdasági terjeszkedésben, de lánykultúráiban még rengeteg felhasználatlan erő van; ezzel, ha kilihegte magát, valami új kezdődhet. A történelem Európa népeit s még azon belül is az egyes osztályokat nagyon különböző mértékben nyűtte el; a germán világban és a parasztságban több az érintetlen, mint a latinban és a polgárságban. A kiterjedt, elsivatagosodott és válságában tehetetlen Európa, melyről idáig beszéltünk: felszín. Alatta a válság rángásain át is kivehető a másik, amely nem terjed ki, hanem összezsedi magát, nem sivatagot terít, hanem kutat és, kutat a sivatagnak. Európa története az utóbbi harminc-negyven évben csak negatív vonásaival a válság története. Minden, ami pozitív: egy új Európát mutat, amelyhez sorskérdés, hogy sorsát a magyar is hozzákösse.

SZALAMISZ

Mielőtt befejezném ezt a tanulmányt, szemébe kell nézнем még egyszer az aggálynak, mely írás közben bennem is meg-megszólalt: nem túl nagy és túl magas körökben kóvályogtam-e a kis fészek fölött. Magyarország kicsiny ország; mint a szegény ember, imádkozzék a mindennapiért, s ne érdekelje a világ holnaputánja. Az új Európa meglesz vagy nem lesz meg, igyekezzék alkalmazkodni hozzá, s ne avatkozzék a nép-urak dolgába. Az ilyen messze látó s messziről néző gondolatok csak elranciaigálják attól, ami az orra előtt van, fel az álmokba. Illuzionizmus ez, ahogy mondani szokás, felhőjárás földönjárás helyett.

Ahogy kiütöm a fejem az írásból, s kissé zavartan körülnézek, érzem, hogy ezt az aggályt mint vádat, ajkbiggyesztést, hahotát veri rám vissza hamarosan a világ. Én magam igaznak tartani sehogyszem tudom. Az illúzió térkép, illuzionista, akit a térképek a valódi életétől, valódi feladatától elcsalnak. Ez a sorskép nem híg, optimista tévkép, hanem maga a kemény valóság, hüvelykujjával a szíven. A felröppentett eszmék, ha messze hívnak is, nem csábítanak el közvetlen teendőinktől, sőt csak jobban odavernek elébük. Házastársak tekinthetik nemi megállapodásnak a házasságot. De ha nem ennek tekintik, hanem két ember összefonódásának a házasságot, mely egyetlen, mint az élet, s oldhatatlanabb az életnél is, rosszabbul ölelik-e, kevésbé becsülik-e egymást, állhatatlanabbak lesznek-e a másik betegyánál, s hűtlenebbül gondolják-e az elhunyt társ sírját? A Vadnyugat gyarmatosai is törtek földet, a ciszterciak is. Rosszabbul, lakdtabban törték-e a ciszterciak attól, hogy ők az Istennek törték?

A közvetlen bajban az egész sorsnyomást számontartani, a közvetlen feladat mögött üdvösségünk nagy ügyét hajszolni nem illuzionizmus. A reformációról írják, hogy éppen mert vallásos ügyé tette a kötelességteljesítést, óriási erkölcsi erőforrása lett a polgárság gyakorlati előretörésének. Lanyhább lesz attól a telepesszorgalom, ha a telepben egy megvalósult szigetért küzdünk? Könnyebben olvad be a románságba az erdélyi, mert magyar voltát európai küldetésnek érzi? Felületesebb kommentátora lesz Szophoklésznek a tudós, aki olyan vallásos szorongással olvassa, mint Nagy Gergely pápa olvashatta a Jób könyvét? Esztelen kérdések, melyek a nagy látomástól és nagy szándéktól elszokott tunyaság vádjait mégsem hárihatják el.

Az ember nem lóg kinn az űrben, s nem mint léha néző váltott jegyet a földi komédiára. Sorsközösségekben állunk, azokból nézünk és azoknak nézünk, azokból és azoknak cselekszünk. A gondolatomból családoknak lesz béke, munkámból nekik kenyér. De fordítva is áll: családoknak is vállalnia kell a gondolatommal megragadt életérzést, viselnie kell, mint a magáét, tetteim. A nép, ha nem is szorosabb, elkerülhetetlenebb és változhatatlanabb sorsközösség, mint a család (van, akinek nincs családja, s van, akinek több), a kölcsönösség etikája itt talán még szigorúbb. Nincs jogom – sőt, módom sincs – magamnak látni, gondolkozni, cselekedni. Amit gondolok és cselekszem, az népem gondolata s cselekedete is. Nagyozolás a kis magyarságot a nagy Európával, úgy, ahogy itt történt, összekötni? De szabad-e egyáltalán gondolkoznom Európáról, hogy ne a magam népének gondolkozzak, s a neki gondolt eszme nem kötelezi-e érdeme s ereje arányában a népet, mert egyik tagjában fogant? Egy eszme lehet üres, pudvás, alacsony egy néphez (tessék ezt rábizonyítani), de sosem lehet magas. Azzal, hogy egyik tagját föl tudta emelni az eszméig, maga is elérte, megérett rá.

Aki a reménytelenségével áll elem, azt felelem neki: én pesszimistább vagyok. A nagyobb reménytelenség nyúlt itt nagyobb eszközhöz. De fegyverletételre nem a reménytelenség bír. Az igazi reménytelenség, a leonidászi harcolva esik el. S minden jel ellenére biztos-e, hogy mi Thermopülainál állunk? A népek betegségei előtt nincs csalhatatlan kórjósolat. A sorsgyűrű zárt; de a bekerített sziget: még Szalamisz is lehet. „Hellének, szabadítsátok fel hazátokat, szabadítsátok fel gyermekeiteket, asszonyaitokat, isteneitek és atyáitok székét, az ősök sírját” – hallom messziről, és megismétlem. ■

a nép változhatatlan
sorsközösség

